Юрій Белічко

професор НАОМА, кандидат мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв України

Наші педагоги-воїни

Шістдесят років минуло від закінчення Другої світової війни на європейському театрі бойових дій. Все менше залишається її безпосередніх учасників — ветеранів, все більше з'являється історичних досліджень і в нашій країні, і за кордоном, присвячених цим подіям. Завдяки зусиллям вчених стає доступною сувора, неупереджена правда про війну, відкидається штучне, пропагандистське уявлення про її героїв і події, розвінчуються міфи, створені свого часу для "піднесення бойового духу". Все помітнішим стає голос українських науковців про особливий шлях України у Другій світовій, про жорстоке ставлення сталінізму до українського народу, про черговий геноцид періоду бойових дій на українській території 1941–1943 рр., про роль УПА і взагалі про надто високу ціну, заплачену за Перемогу [1].

Широка громадськість, сприймаючи в цілому з розумінням критичне, вірніше правдиве, осмислення сьогодні подій війни та розвінчування її невдалих полководців, які воювали чисельністю, а не вмінням, не розповсюджує це на багатостраждальну масу рядових війни. Адже це вони, діди й батьки, брати й сестри сьогоденного покоління, своїм життям і своєю кров'ю не дозволили Гітлеру здійснити хижацькі наміри щодо завоювання "східного життєвого простору" і знищення "аборигенів" на ньому. Воєнні історики щодо цього тепер абсолютно відверті. Зокрема О. Плєнков пише: "У перші місяці війни справжнім героєм був звичайний радянський солдат, невміло керований, недостатньо підготовлений, погано оснащений, але котрий мужністю і стійкістю вже на першому році війни змінив хід історії. На тлі безпрецедентних людських жертв трагічного для нашої країни літа 1941 року оперативна безпорадність радянського командування була особливо явна. Радянський Союз вистояв ще й тому, що військові начальники нещадно ставилися до своїх солдатів — жорстокість політичного керівництва і вищого командного складу не знала меж" [2].

В уяві нинішнього молодого покоління, яке не знало війни, на жаль, почали складатися стереотипи негативного ставлення до недавньої вітчизняної історії, байдужість до нелегкої і водночас знаменної долі її учасників. Значною мірою цьому сприяли ідеологи сумнозвісної "перебудови" і "гласності". Вони посіяли холодний нігілізм у душах молоді. Зокрема, в стінах Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури це виявляється в елементарній неосвіченості студентів з питань воєнної історії, в дивовижній байдужості до неї, у нульовому знанні того, хто є хто, і як наслідок — відсутність курсових і дипломних робіт на воєнну тематику. А здавалося б, саме сьогодні, коли можна, не озираючись,

Лейтенант
КАТЕРНОГА
Мусій Тимофійович

без ідеологічної кон'юнктури, сказати все, що думаєш і що конче треба сказати, така тематика мала б бути особливо привабливою. Звернення до неї могло б відкрити нову сторінку в образотворчому літописові Другої світової на терені України в роки 1939–1944 [3]. А відповідно і в батальному жанрі, як виді творчості, гідно продовжити справу визначних його майстрів — Й. Брандта, В. Верещагіна, М. Грекова, О. Дейнеки, М. Коцебу, П. Кривоногова, Я. Матейка, В. Пузиркова, Ф. Рубо, М. Самокиша, В. Сурикова. Та й за сюжетами далеко не треба ходити — в академії працюють викладачі і співробітники, які були безпосередніми учасниками воєнних дій. І треба поспішати, адже закони природи чинять своє — з кожним роком ветеранів стає все менше.

Авторові цих рядків випало слухати розповіді про епізоди фронтового життя майора І. Макогона, рядового Л. Владича, сержанта О. Тищенка, гвардії старшини А.Клименка — учасника танкової битви під Прохорівкою, полковника авіації дальньої дії М. Головкіна, фронтового художника О. Будникова, свідка Сталінградської битви. Це — яскраві, невигадані сторінки історії! Портрети ветеранів сьогодні представлені на стенді, який є одним з кількох меморіалів НАОМА, створених під девізом "Вони захищали Вітчизну". Знайомі, рідні обличчя. Фотографії різних часів — воїни при петлицях і погонах, у військових мундирах і в цивільному одязі, при нагородах і без них.

Боєць студбату
Яків ПРИХОДЬКО

З-поміж інших особливо вирізняється фото лейтенанта Мусія Катерноги. Два лейтенантських "кубарі" у петлицях на випаленій сонцем гімнастерці, пілотка із зірочкою, нашвидкуруч зодягнута на голову, гартоване сонцем, вітром і полум'ям боїв обличчя — це воїн передньої лінії фронту. Про таких, як він, влучно сказав німецький генерал Е. Міддельдорф (дарма, що німецький — на тому боці було так само): "Відомості про втрати у минулій війні незаперечно доводять, що піхота несла на собі основний тягар війни. Наприклад, одна з піхотних рот протягом перших трьох років

війни в Росії втратила 1500 чоловік убитими і пораненими. При чисельності роти приблизно в 100 чоловік це означає, що середня "тривалість життя" піхотинця на передньому краї становила усього два з половиною місяці" [4].

Рядовий
ПУЗИРКОВ
Віктор Григорович

Справді, чи не найбільша кількість втрат припадала на молодших командирів, до яких належав і М. Катернога, оскільки їхнє місце завжди було попереду. У зв'язку з цим пригадується розповідь київського графіка Володимира Масика, інваліда війни, у минулому піхотного лейтенанта: "Було це на Курській дузі. Пішли в атаку. По засіяному полю. Бійці мої пригинаються, ховаються у житах. А мені не можна — треба ж командувати, а для цього бачити хто, де і як. Біжу на повний зріст. Німецький снайпер мене засік, поранив у руку. Я продовжую бігти. Другим пострілом він мене таки звалив".

Фото М. Катерноги зроблено не в затишному ательє, коли людина має змогу прибрати гарного вигляду, а виникло в момент, що його вдалося увірвати із суцільного потоку відчайдушних боїв. Біографічна довідка: М. Катернога 1940 року закінчив архітектурний факультет Київського державного художнього інституту. З 1941 року на фронті. Брав участь у Київській оборонній операції. На війні був тяжко поранений. Довго лікувався. Повернувся до Києва. 1948 року захистив кандидатську дисертацію. А далі, у 1960-му обійняв посаду завідувача кафедри архітектури і керівника майстерні проектування. З 1969 року — професор.

Старший лейтенант
ТИЩЕНКО
Микола Павлович

Сьогодні дехто намагається очорнити час і людей воєнної доби. Насправді ж патріотизм народу був надзвичайно високим. Добровольцем пішов тоді на фронт наш студент IV курсу — Яків Приходько, котрому не судилося повернутись з війни. Його особа знайшла відображення у двох дипломних роботах студентів інституту: полотні Ф. Самусєва "Подвиг сержанта Якова Приходька" (1945) і скульптурі в металі "Сержант Я. Приходько", встановленій на подвір'ї художнього інституту (автор Н. Нарбовська, 1963) [5]. Про подвиг автоматника 383 шахтарської дивізії

Я. Приходька, за який він був нагороджений орденом Леніна, писала 1942 року центральна газета "Правда" [6].

Шлях на фронт у кожного був свій, як і подальша доля після фронту. Серед ветеранів у військовому обмундируванні на меморіальному фотостенді є й фото юнака з живим поглядом очей та інтелектуальним обличчям у цивільному одязі. Це — Віктор Пузирков. Коли почалася війна, він, студент IV курсу Київського художнього інституту, перебував на літній практиці у Карпатах — в Яремче. Чи не останнім поїздом повернувся до Києва і одразу ж, 26 червня, пішов до військкомату. Його було включено до складу кавалерійської дивізії ім. Г. Котовського. В одному з перших боїв під Каневом був тяжко поранений. Цілу добу пролежав на нейтральній смузі, звідки його вночі витягнув побратим, вчорашній студент Київського університету Олексій Слободенко (пізніше — генерал-майор, викладач Академії ім. М. Фрунзе). Тривалий час лікувався у шпиталях, на фронт повернутися не дозволило тяжке поранення. Продовжив навчання в евакуйованому до Самарканда Київському художньому інституті, в 1944–1946 рр. навчався у Києві, куди повернувся інститут. Дипломну роботу "Нескорені" присвятив темі війни.

Доля В. Пузиркова схожа з долями його побратимів Петра Басанця, Василя Бородая, Олександра Ворони, Василя Забашти, Якова Ковбаси, Георгія Меліхова, Олександра Лопухова, Анатолія Пламеницького, Сергія Подерв'янського, Віктора Шаталіна. Усім їм спочатку довелося пройти смертельно небезпечними шляхами війни і аж по тому стати студентами Київського художнього інституту, а згодом і його викладачами та відомими в Україні та поза її межами художниками. У 1941 році за віком вони були такими: наймолодший Віктор Шаталін мав 15 років, найстарший Василь Бородай — 24 роки.

В. Бородай закінчив з відзнакою Дніпропетровське художнє училище і здобув право на вступ до вищого навчального мистецького закладу. Збирався до Ленінградської академії мистецтв, але цьому зашкодила війна. Довелося спочатку отримати військову освіту в Нагірному Карабасі, послужити офіцером у військкоматі, а потім у званні лейтенанта і старшого лейтенанта служити командиром дивізійної розвідки і пройти сотні кілометрів шляхами Румунії, Польщі, Німеччини, Чехословаччини. Студентом художнього інституту став лише 1947 року, після демобілізації, у 1965–1973 рр. був його ректором, працює професором донині.

Знайомлячись з мистецтвознавчими публікаціями, присвяченими нашим воїнам, не можна не звернути увагу на часто повторювану, але подану скоромовкою згадку про роки війни у їхніх біографіях. Мовляв, почалася війна і перекреслила усі плани. І все. А далі знов про творчі сходинки, про мистецькі здобутки. Ось, наприклад, А. Беляй, розповідаючи про життєвий і творчий шлях засновника й беззмінного завідувача кафедри реставрації творів мистецтва Олександра Тищенка пише: "... у 1937 році його призначили завідувачем навчальної частини Луганського художнього училища. Тут він з перервою на роки Другої світової

війни, бойовим учасником якої йому випало бути, працював аж до переходу у 1958 році на посаду головного інженера-художника Костянтинівського керамічного заводу (Донбас)" [7].

Подібне сказано і про Бориса Приймака. У великому біографічному нарисі про нього Ю. Асєєв кілька років життя вклав у невелике речення: "У 1940 році він починає працю в архітектурних майстернях Мосради, котра невдовзі була перервана Великою Вітчизняною війною" [8]. Так само лаконічним щодо Б. Приймака є і В. Чепелик: "Творчу працю перервала війна — з 1942 року до її закінчення перебував у лавах Радянської армії. В 1946 році переїхав до Києва, з яким пов'язана подальша діяльність митця" [9].

До викладеного вище додамо: архітектор Б. Приймак закінчив війну у званні капітана, а відповідно до цього, безумовно, ніс неабякий тягар військових обов'язків, вартих уваги. Наскільки неуважне ставлення до висвітлення діяльності художників у роки війни збіднює розповідь про життєвий і творчий шлях митця в цілому можуть свідчити опубліковані спогади В. Забашти, які читаються з великим інтересом [10]. Колишній командир танкової розвідки гвардії старшина яскраво розповідає про свої європейські враження 1945 року і про свій нелегкий шлях до навчання у Київському художньому інституті. У спогадах В. Забашти, так би мовити, оживають час і обставини, за яких формувалася творча особистість, звучить гіркота почуттів про зустрічі з друзями по Харківському художньому училищу Л. Черновим та Л. Чичканом: "Вони вже художники, а в мене — сім втрачених років" [11].

Отут, мабуть, і криється розгадка недбалого ставлення мистецтвознавців до воєнних років у біографіях своїх героїв — адже це "втрачені роки" на шляху до здійснення своєї мрії. Як тут не згадати Еріха Ремарка та його твір "Три товариші"! В. Бородай, В. Забашта, А. Пламеницький розпочали вузівське навчання, коли одному було 28, другому 27, а третьому 25 років. Нелегка ситуація. З приводу неї З. Фогель слушно зауважив: "Сьогодні, в другій половині 60-х років, Василь Захарович Бородай і його колеги-однолітки — це "середнє" покоління майстрів радянського образотворчого мистецтва. Вони на цілу війну старші за багатьох своїх однокурсників, удвічі старші за своїх перших учнів і лише ненабагато молодші за своїх іще в більшості активно працюючих вчителів" [12]. До цього варто додати, що у кожного в минулому залишилася військова професія: В. Бородай — командир дивізійної розвідки, В. Забашта — танкіст-розвідник, А. Пламеницький — радист головної бази Чорноморського флоту, С. Подерв'янський — військовий топограф. Вони й багато їхніх колег відзначені високими бойовими нагородами.

А втім, йдучи нелегкими воєнними шляхами, всі вони гаряче прагнули не лише перемогти, а й жили мрією про повернення до творчої праці, до заняття високим мистецтвом. Наприклад, А. Пламеницький після закінчення 1940 року Бакинського художнього училища одразу був призваний до армії і лише 1947 року вступив до Київського художнього ін-

Капітан
ПРИЙМАК
Борис Іванович

ституту. 1939 року по закінченні Харківської художньої школи двадцятирічним юнаком Я. Ковбаса поступив на архітектурний факультет Київського художнього інституту, але одразу був призваний до армії і направлений на Далекий Схід, де здобув професію сапера. З 1942 року воював у Сталінграді, а далі були — Воронезький фронт, Курська дуга, Корсунь-Шевченківська битва, потім — Молдова, Румунія, Угорщина, Чехословаччина. Історик архітектури В.Чепелик нагадував: "З гідністю пройшов той тяжкий фронтовий шлях Яків Феодосійович Ковбаса, був поранений. Двічі тонув у річках, але вижив, ще й зберіг студентський квиток, як мрію про навчання в художньому інституті" [13]. Лише 1945 року у званні старшини Я. Ковбаса повернувся до Києва і розпочав навчання в художньому інституті.

Георгій Меліхов мав приступити до написання дипломної роботи, яку за порадою його керівника Ф. Кричевського хотів присвятити зустрічі Т. Шевченка і К. Брюллова в Санкт-Петербурзі. Але почалася війна. Молодий художник пройшов воєнними шляхами Польщі, Німеччини і завершив війну у Берліні, зробивши при цьому чимало надзвичайно цікавих за своєю майстерністю і документальною правдивістю зарисовок графітним олівцем. Вони становлять вагому сторінку української станкової графіки воєнного періоду. По демобілізації Г. Меліхов завершив навчання, після чого сімнадцять років викладав у Київському художньому інституті, очолюючи майстерню батального живопису.

Радист головної бази
Чорноморського флоту
ПЛАМЕНИЦЬКИЙ
Анатолій Олександрович

Олександр Лопухов за віком був призваний до діючої армії лише наприкінці війни. Але що таке війна спізнав одразу, коли вона швидко докотилася до Мелітополя, де тоді мешкав майбутній живописець. Він разом з відступаючими військами пішов на схід і опинився аж у Сталінградській області. Там був призваний, воював автоматником на Дністрі, у Німеччині, під містом Тропау. Молодший сержант О. Лопухов був комсоргом роти. Після демобілізації

навчався у десятому класі Республіканської середньої художньої школи, закінчив Київський художній інститут і став його викладачем, професором; в 1973–1975 рр. був ректором, як професор викладає і сьогодні.

Старшина
КОВБАСА
Яків Федосійович

Непростим був шлях у мистецтво і для Віктора Шаталіна. 1939 року він став учнем Ленінградської художньої середньої школи. Пережив блокаду. 1943 року через Ладозьке озеро "дорогою життя" перебрався за лінію фронту і зрештою став "сином полку" на 1-му Українському фронті. Було йому тоді неповних 17 літ. Після звільнення Києва полк залишився у місті. Командування військових частин у ті роки опікувалося вихованням юнаків — "синів полку". В. Шаталіну дозволили відвідувати Республіканську художню школу, а згодом і художній інститут. (Авторові цих рядків пригадується, як у перший повоєнний рік довелося разом з такими хлопцями у військовій формі навчатися у середній школі в Чернівцях. Трималися вони осібно і цілком незалежно. Сперечатися з ними ми, цивільні малолітки, уникали). Після демобілізації у званні молодшого сержанта 1947 року В. Шаталін став студентом Київського художнього інституту, а згодом його викладачем, професором.

Шлях довжиною в дев'ять років привів до омріяного храму мистецтва Сергія Подерв'янського. Призваний до армії у 1937 році, проходив службу на Далекому Сході. 1940 року демобілізувався і готувався вступити до інституту, але розпочалася війна. Одразу ж потрапив на фронт, брав участь в обороні Києва і Харкова, служив у частинах Південного і Південно-Кавказького фронтів. 1942 року був контужений. В 1943 році відкликаний з фронту для навчання у Ленінградському вищому військово-топографічному училищі, по закінченні якого знову опинився на війні — на Далекому Сході. І лише 1946 року вступив до Інституту живопису, скульптури і архітектури ім. І.Ю. Рєпіна в Ленінграді. По закінченні навчання 1952 року за призначенням прибув до Києва, у

Молодший сержант
ШАТАЛІН
Віктор Васильович

якому народився і жив до війни, на викладацьку роботу в художньому інституті.

Згадані тут і не згадані студенти повоєнних років утворили особливий контингент, що виділявся за віком, а відтак за життєвим досвідом та зовнішністю. Про це яскраво розповідає Олександр Губарєв, який навчався у ті роки: "На вступні іспити в Київський художній інститут приїхало і прийшло багато бажаючих стати студентами цього вищого художнього закладу. Географія абітурієнтів була дуже широка: Україна, різні міста Російської Федерації, випускники художніх шкіл з різних союзних республік тодішнього Радянського Союзу. Не усім пощастило стати студентами. Ті ж, хто ними став, доповнили дуже строкатий колектив інституту. Війна зробила свою справу. Серед студентів були ще зовсім молоді люди, що закінчили середню школу чи училище, та більшість складалася з тих, хто вже пройшов жорстоке випробування війною. Рядові, сержанти і навіть офіцери, ті, хто пережив війну на окупованій території, і ті, хто був в евакуації, і навіть ті, кому випало щастя залишитись живим у гітлерівських таборах. Про приналежність студентів до якоїсь категорії яскраво промовляло і їхнє вбрання. Одягались, хто як міг. На тлі загалом бідного одягу виділялися студенти з когорти старшого покоління в гімнастерках, при медалях та орденах, у солдатських та офіцерських шинелях" [14].

Різними, а деколи й ідентичними були воєнні роки для старшого покоління викладачів інституту. На їхніх особистих долях невмолимо позначився перебіг подій в історії цілої країни і зокрема в її художньому житті. Так, Олександр Сиротенко від 1934 року викладав у Київському художньому інституті, з 1941-го — в армії, наприкінці 1942-го — мобілізований за станом здоров'я. Повернувся до інституту, спочатку у Самарканд, а з 1944 року — до Києва.

Олександр Будников, майбутній декан, завідувач кафедри, проректор з навчальної роботи КХІ за станом здоров'я взагалі не був призваний до армії. Але працював художником політвідділу Рязано-Уральської залізниці у прифронтовій смузі, художнім кореспондентом ряду газет Сталінградського фронту. У 1943–1944 рр. він — студент художнього інституту у Самарканді, а в 1944–1947 завершує навчання у Києві.

Іван Макогон розповідав сам про себе: "У 1935 році потрапив до військової частини. До того я мав 1-й чин офіцера як сапер-маскувальник. Виявилося, такі вже не потрібні і я повинен був вивчити фортифікацію, мостову справу, підривну справу, переправочну справу... Потім мене просили залишитися в армії. Ні, кажу, я — художник. І одразу почав ліпити (портрет для намогильного пам'ятника М. Грушевському на Байковому кладовищі — Ю.Б.). Молодий був, сміливості більше, аніж уміння. Офіцер, чорт забирай, ротою командував!!!" [15]. Коли розпочалася війна, І. Макогонові довелося таки на практиці застосувати все, чому його навчили в армії. Під вогнем ворога наводив переправи, зокрема на Дону, будував вогневі точки, прокладав дороги. Наприкінці війни був тяжко контужений. Через це переведений до фронтової газети, а згодом — до

Студії військових художників ім. М.Б. Грекова. 1954 року тодішній ректор КХІ С. Григор'єв запросив І.Макогона на посаду проректора і викладача скульптури [16].

Володимир Болдирєв, Сергій Грош, Микола Степанов були однолітками (рік народження усіх 1911-й). Початок їхньої художньої освіти припав на 1930-ті роки, а закінчували вони навчання по-різному. В. Болдирєв у 1932–1934 рр. навчався в Харківському художньому інституті, а завершував освіту в КХІ. 1939 року був призваний до армії, брав участь у "Зимовій війні" (Фінляндія) зв'язківцем. З 1941-го воював на Смоленському напрямку, закінчив війну у Кенігсберзі. За його плечима Західний, Південно-Західний, Північно-Кавказький, Кримський та 3-й Білоруський фронти. Був двічі поранений. У складі 2-ої гвардійської Таманської стрілецької дивізії воював спочатку як рядовий-зв'язківець, а наприкінці війни — старшим лейтенантом на посаді начальника штабу батальйону звязку. Після закінчення художнього інституту працював викладачем Київської середньої художньої школи. У 1948 році його запросили на викладацьку роботу до КХІ, де він 1952 року став доцентом, а 1991 — професором.

В. Болдирєв чуйно і по-дружньому ставився до студентів: запрошував їх до себе в майстерню,охоче ділився творчим досвідом, спогадами. Один з його студентів О. Васильєв згадує: "Мені запам'ятався з його розповідей випадок, що стався з ним на фронті. Під час війни В. Болдирєв носив з собою невеликий планшет з паперами для записування і малювання того, що відбувалося довкола. Одного разу він з іншими солдатами їхав на вантажівці в кузові, планшет несподівано відкрився і всі аркуші з малюнками й записами полетіли за вітром. Болдирєв вискочив з машини, щоб їх підібрати. А за якусь мить у те місце, де він сидів перед цим на машині, шугонув осколок від снаряду. Так завдяки своїм малюнкам він залишився жити!" [17].

1931 року став студентом КХІ Сергій Грош. Після реорганізації інституту продовжив заняття знову як першокурсник з 1934 року. Захистити дипломної роботи не встиг — розпочалася війна. Був направлений до Вищої офіцерської школи протиповітряної оборони і з 1942 року у званні старшого лейтенанта командував загоном аеростатного загородження Особливої московської армії ППО. До речі, в історії Другої світової війни протиповітряна оборона Москви посідає особливе місце. Гітлерівська Люфтваффе завдала нищівних терористичних ударів по Варшаві, Роттердаму, Ковентрі, Сталінграду. Але план знищити Москву з повітря зазнав цілковитої невдачі. І в цому є частина ратної праці також і С. Гроша. Після демобілізації протягом 1946–1947 рр. він виконав дипломну роботу у Київському художньому інституті (ескіз до монументального розпису "Капітуляція гітлерівської Німеччини") і був залишений в інституті викладачем — асистентом А. Петрицького.

Щасливіше склалася доля Миколи Степанова. Поступивши в 1930 році на архітектурний факультет Київського будівельного інституту, він не тільки 1936 року успішно закінчив його і потім відслужив в армії на острові Кільдін у Баренцевому морі, а й активно включився 1938 року

Гвардії старший лейтенант
БОЛДИРЄВ
Володимир Степанович

в роботу з архітектурної практики. Війну розпочав у саперних військах під Ковелем. Тоді ж потрапив у полон. Здійснив благополучну втечу. Далі знову була армія. 1944 року капітаном повернувся до Києва. Брав участь у розробці конкурсного проекту відбудови Хрещатика. З 1960 по 1990 рр. — викладач кафедри архітектурного проектування Київського художнього інституту.

Служба в армії, участь у бойових діях — це, зрозуміло, не творче відрядження. У кожного були свої воїнські обов'язки в нелегких фронтових умовах. Ратна праця забирала час і сили — все для Перемоги! Та при цьому всі вони примудрялися мати під рукою альбом та олівець. "Будучи стройовим офіцером, я все одно пам'ятав про своє головне покликання і робив у вільні хвилини зарисовки бойових дій, портрети бійців", — згадує С. Грош [18]. Таке саме могли сказати про себе і В. Болдирєв, С. Єржиковський, В. Костецький ("я зарисував у фронтовому альбомі, з яким ніколи не розлучався" [19]), Г. Меліхов, С. Подерв'янський. Та більше митцям-воїнам доводилося покладатись на свою пам'ять, яка мала зберегти побачене і пережите. В. Костецький, наприклад, щодо цього згадував: "Вражень було багато. Я ще не знав, якої форми наберуть почуття, що мене хвилювали, але був упевнений, що неодмінно буду працювати над картиною... Поїздка на фронт, як і служба у перші роки війни в Радянській Армії, мала для моєї творчої роботи дуже велике значення" [20].

Старший лейтенант
ГРОШ
Сергій Іванович

Чи не найактивніше — бо був найстаршим за віком, а відтак художником зі стажем, — працював у фронтових умовах Сергій Єржиковський. Ще в роки Першої світової війни він був прапорщиком, у 1918–1922 рр. — командиром Червоної Армії. А 1922 року став учнем Ф. Кричевського у Київському художньому інституті, який закінчив 1929 року. Відтоді викладав у різних художніх навчальних закладах. У 1935 році став доцентом КХІ.

З перших днів війни офіцер запасу С. Єржиковський — на фронті. Пройшов

від Дніпра до Волги, від Волги до Одеси. Виконував обов'язки техніка-топографа в оперативному відділі штабу 226-ої стрілецької дивізії. Потім був відкликаний у розпорядження політвідділу 5-ї гвардійської армії. Створив цілу серію композицій, в яких документально відтворено епізоди Сталінградської битви. Його творчістю опікувався генерал О. Горбатов. З поверненням до мирного життя С. Єржиковський продовжував працювати на посаді доцента, а 1947 року став професором КХІ.

Старший лейтенант
ШЕМСЕДІНОВ
Ірфан Гафарович

Кожен з викладачів Київського художнього інституту так чи так звертався до воєнної тематики. Наприклад, А. Петрицький разом з О. Довженком 1943 року побував на Курській дузі і зробив там чимало вражаючих зарисовок, О. Будников написав полотна "Форсування Дніпра" (1947), "На захист Сталінграда" (1954), В. Забашта створив картини "Язика" привели" (1949) і "У роки окупації" (1955), А. Пламеницький — "Незабутнє. 1943 рік" (1963), Г. Меліхов — "На рідній Україні" (1965) та ін. Але є кілька картин, які вражають своїм правдивим образним змістом, тобто мають суто біографічний характер, вплетений у канву історичної фактології. Це — "Повернення" (1947) В. Костецького, "Війна" (1969) О. Лопухова і "Побратими" (1970) В. Пузиркова. Автори в типологізованій формі зобразили епізоди з власного життя: В. Костецький — омріяне з 1941 року повернення до рідної сім'ї [21], О. Лопухов — своє дитинство на мелітопольському вокзалі [22], В. Пузирков — фронтове побратимство, яке 1941 року врятувало йому життя.

Сержант
ТИЩЕНКО
Олександр Романович

Принизлива оцінка "прорабами перебудови" подій Великої Вітчизняної війни, яку вела ненависна їм "тоталітарна" держава, потребує справедливого, об'єктивного висвітлення тих подій. Насамперед слід пам'ятати про чорні плани фашистів — нав'язати "новий порядок" Європі і особливо народам східної її частини. Відомий американський журналіст У. Ширер з цього приводу писав: "Євреї і слов'янські народи уявлялися Гітлеру "унтерменшен" —

мавподібними. Фюрер вважав, що вони не мають права на існування, за виключенням, хіба, декотрих слов'ян, які могли знадобитися як робоча худоба на фермах, ланах, шахтах" [23].

У. Ширер наводить промову рейхскомісара України Е. Коха, виголошену 5 березня 1943 року в Києві: "Ми — раса панів і повинні керувати жорстко... Я вичавлю з цієї країни усе до останньої краплі... Я прийшов сюди не заради добродійності... Місцеве населення повинне працювати, працювати і ще раз працювати... Ми прийшли сюди не для того, щоб осипати їх манною небесною. Ми прйшли сюди, щоб закласти основи перемоги. Ми — раса панів і повинні пам'ятати, що останній німецький трудівник у расовому і біологічному відношенні являє собою в тисячу разів більшу вартість, аніж місцеве населення" [23].

Жахливу долю готували наці для нашого народу. Але фатально прорахувалися. Коли розглядаєш на академічному фотостенді "Вони захищали Вітчизну" обличчя наших ветеранів — учасників війни, сповнені духовної величі, людської гідності й фізичної краси, стає зрозуміло, що нашого народу не здолати, коли у нього є такі сини і такі доньки.

Цей стислий нарис не охоплює усіх імен, представлених на меморіальнім стенді, тих, хто працював і працює у Київському державному художньому інституті, нинішній Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури. Завданням автора було: на основі наведених прикладів окреслити загальну картину участі її викладачів у вікопомних подіях Другої світової війни і тим самим ще раз вклонитись нашим звитяжцям з нагоди 60-ї річниці Великої Перемоги.

1. *Кульчицький С.* Радянська історія війни була сфальсифікована ще в процесі творення // Вечірні Вісті. — 2005. — 6–12 травня. — С. 13; *Зінченко І.* Чому не виконали наказ...Історія звинувачує // Шлях Перемоги. — Всеукраїнський тижневик. — 2005. — 3 серпня. — С. 11.

2. *Пленков О.Ю.* Третий Рейх. Война: до критической черты. Вермахт, война и немецкое общество. — Кн. 1. — СПб.–М.: Нева, 2005. — С. 256.

3. Опрацювання тематики Другої світової війни в українському образотворчому мистецтві 1945–1987 років відображено у виданнях: *Белічко Ю.* Героїка народного подвигу: Образи і події Великої Вітчизняної війни в українському образотворчому мистецтві 1945–1968 років. — К.: Мистецтво, 1970; *Безсмертний* подвиг народний: 1941–1945. Твори українських художників, присвячені вікопомному подвигові радянського народу у Великій Вітчизняній війні: Альбом / Авт. вст. ст. та упор. Белічко Ю.В. — К.: Мистецтво, 1970; *Мистецтво*, народжене Жовтнем. 1917–1987. Образотворче мистецтво, архітектура: Альбом / Автори-упорядники Ю. Белічко, С. Кілессо. — К.: Мистецтво, 1987.

4. *Миддельдорф Эйке.* Русская кампания: тактика и вооружение. — М.: ООО Издательство "Полигон", 2001. — С. 10.

5. *Белічко Ю.* Героїка народного подвигу: Образи і події Великої Вітчизняної війни в українському образотворчому мистецтві 1945–1968 років. — К.: Мистецтво, 1970. — С.28–29.

6. *Галанов В.* Одиннадцать часов (От специального военного корреспондента "Правды". Южный фронт) // Правда. — 1942. — 2 лютого.

7. *Беляй А.* Фундатор кафедри реставрації (До 85-річчя від дня народження О.Р. Тищенка) // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 6. — К., 1999. — С. 230.

8. *Асеев Ю.С.* Архитектор Борис Иванович Приймак // Стр-во и архитектура. — 1979. — № 6. — С. 22.

9. *Чепелик В.* Будівничий Києва, професор-педагог. (До 90–річчя від дня народження Б.І. Приймака) //Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 6. — К.,1999. — С. 229.

10. *Забашта В.* Світ очима художника// Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 10. — К., 2003. — С. 126–135.

11. *Там само.* — С. 130.

12. *Фогель З.* Василий Захарович Бородай. — М.: Сов. художник, 1968. — С. 5.

13. *Чепелик В.* Яків Ковбаса // Українська академія мистецтва:Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 7. — К., 2000. — С. 205.

14. *Губарєв О.* Студентські роки Г. Малакова // Георгій Васильович Малаков (1929–1979): Каталог-альбом / Автор-упорядник Н. Белічко. — К., 2000. — С. 74.

15. *Макогон И.* "Я офицер, чорт возьми, ротой командовал..." / Беседу вела Л. Лысенко // Art Line. — 1999. — № 4. — С. 8–9.

16. *Щербак В.* Творчі овиди Івана Макогона // Образотворче мистецтво. — 2001. — № 4. — С. 84–85.

17. Архів наукової частини КДХІ. Запис від лютого 2001 року.

18. *Пекаровський М.* Мистецтво, народжене в боях: Художники України на фронтах Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. — К.: Мистецтво, 1966. — С. 70.

19. *Белічко Ю.* Героїка народного подвигу: Образи і події Великої Вітчизняної війни в українському образотворчому мистецтві 1945–1968 років. — К.: Мистецтво, 1970. — С. 52.

20. *Пекаровський М.* Мистецтво, народжене в боях: Художники України на фронтах Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. — К.: Мистецтво, 1966. — С. 139.

21. *Белічко Ю.* Хвилююче свідчення часу// Образотворче мистецтво. — 1971. — № 6. — С. 12–13.

22. *Белічко Ю.* Художник. Мистецтво. Час: Збірник вибраних мистецтвознавчих статей. — К.: Мистецтво, 1982. — С. 51–54.

23. *Ширер Уильям.* Взлет и падение третьего рейха: В 2 т.: Пер. с англ. / Под ред. О.А. Ржешевского. — М.: Воениздат, 1991. — Т. 2. — С. 327, 329.

Василь Бородай

дійсний член Академії мистецтв України, професор НАОМА, народний художник України

Війна — невигойна душевна рана

Коли б мене запитали, який для мене найпам'ятніший день війни, я відповів би так: усі вони для мене пам'ятні. І до сьогодні. Хоча минуло вже шістдесят чотири роки від початку тієї страшної бойні, пам'ятними для мене дні воєнного лихоліття будуть завжди — поки й житиму...

Чітко закарбувався в пам'яті, скажімо, вже перший день війни на нашій землі. З одного боку, як радісно-піднесений, а з другого — як тривожно-драматичний. Радісний тому, що саме того дня у Дніпропетровському художньому училищі відбувалися урочистості, присвячені черговому ви-